

КІБЕРПРАВО В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ВОЛОШИНА Н.М. - к. філос. н., доц., *Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»*

ORCID ID 0000-0002-9966-9796

ГАНГАЛ А.В. - к. філос. н., доц., *Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»*

ORCID ID 0000-0002-7297-3309

УДК 34:004](477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.11>

В статті обоснована необхідність розвитку кіберправа в сучасному українському суспільстві. Определены сущность, содержание, структура, объект, предмет киберправа, соотношение с IT-правом и его роль в обеспечении кибербезопасности общества на внутригосударственном и международном уровне.

Рассмотрено киберправо, как межотраслевая правовая дисциплина с элементами частного и публичного права, регулирующая правоотношения субъектов (индивидов), компаний, государств в виртуальном пространстве (в цифровом виде с использованием современных технологий и гаджетов). Приведена нормативно-правовая база, способствующая формированию и использованию в повседневной жизни отечественного и международного киберправа.

Ключевые слова: киберправо, кибербезопасность, киберсообщество, киберотношения, киберобъект, IT-право.

Актуальність обраної теми

На сьогодні інтернет мережі охопили населення всієї земної кулі. На початок 2021 року нараховувалось більше 4,66 млрд. користувачів Інтернету. Це число збільшується щорічно на 7%. Українці не є винятком, майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом [1].

Справедливим буде твердження, що Інтернет став невід'ємним елементом суспільного та особистого життя сучасної людини. За прогнозом технічного директора Google, технологічного футуриста Рея Курцвейла, у 2044 р. небіологічний інтелект стане в мі-

льярди разів розумнішим ніж біологічний; у 2045 р. – настане технологічна сингулярність, і Земля перетвориться на величезний комп'ютер; у 2099 р. – технологічна сингулярність пошириться на увесь Всесвіт. Звідси випливає, що IT-простір і IT-сфера не є самодостатніми, досконалими і достатньо безпечними явищами та процесами, а тому потребують негайного юридичного, освітнього, наукового і праксеологічного ресурсного забезпечення як на загальнодержавному, так і на недержавному (громадському) напрямках.[2]

Питання правового регулювання сучасних відносин кіберспільноти стало нагальною потребою. Воно обумовлено тим, що без створення ефективного нормативно-правового підґрунтя для врегулювання кібервідносин неможливий подальший розвиток суспільних відносин кожної розвинутої країни, якою є і Україна. Перш за все це стосується формулювання спеціальних правових дефініцій «кіберправо», «кіберпростір», «кібервідносини», «кібероб'єкт» та ін. і використання їх у повсякденній практиці.

Аналіз наукових досліджень і публікацій

Слід зауважити, що цифровізація українського суспільства знайшла певне відображення у наукових доробках учених. Міжнародні аспекти регулювання правових відносин в мережі Інтернет досліджені в дисертаціях Шахбазяна К.С. [3], Кукіної З.О. [4], Пазюка А.В. [5]. Різними питаннями у сфері

гарантування інформаційної безпеки займається Кормич Б.А., який присвятив дослідженню організаційно-правових основ політики інформаційної безпеки України свою докторську дисертацію [6].

Окремі питання кіберправа розглядаються в інших дослідженнях. Так, Нашинець-Наумова А.Ю. у своїй монографії досліджує питання правового регулювання інформаційної безпеки [7]. Забара І.М. підготувала ряд наукових статей з проблем правового регулювання міжнародного обміну інформацією [8, 9, 10].

Цікавими є погляди на проблему правового регулювання інформаційної та кібербезпеки в сучасній світовій політиці, розглянуті в статті Новицького В.Я. Учений пов'язує питання кібербезпеки із питанням кіберправа. Він зазначає, що кіберправо – уособлена галузь права, яка постійно розвивається та формується в самостійну групу суспільних відносин. Кіберправо може бути як підгалуззю міжнародного права, так і самостійною внутрішньодержавною галуззю [11].

Наведені та інші праці мають велике наукове та практичне значення для розуміння правових відносин зі створенням міжнародної Інтернет-мережі, однак настання епохи інформаційного суспільства потребують нових поглядів на нормотворчість як на внутрідержавному, так і на міжнародному рівні.

Дослідження наукової літератури з проблеми становлення і розвитку права, обумовленого необхідністю правового оформлення і легалізації суспільних відносин, пов'язаних із цифровізацією всіх сфер життя в Україні та на міжнародному рівні, свідчить про введення в обіг юридичної практики таких термінів, як «Інтернет-право», «кіберправо», «право кіберпростору», «веб-право», «комп'ютерне право», «цифрове право», «право інформаційних технологій» та ін. Об'єктом кожного наведеного терміну є суспільні правовідносини, що ґрунтуються на інформаційних технологіях.

Автори підтримують точку зору Дацюка В.Б., що ІТ-право є найбільш широким поняттям, яке включає в себе всі зазначені, та містить відносини у віртуальному середовищі як з використанням мережі Інтернет, так

і без такої, але з використанням інформаційних технологій (наприклад, створення автономних баз даних за допомогою комп'ютера, ноутбука, смартфона і т. ін. можливо і без підключення до мережі Інтернет)[12].

Предметом терміна кіберправо пропонується вважати: а) правовідносини, що виникають, розвиваються, замінюються із удосконаленням або заміною програмного та апаратного забезпечення; б) правовідносини, що виникають у міжнародному середовищі завдяки інтернаціональності кіберпростору; в) об'єднання у кіберправі особистісних і суспільних інтересів; г) постійне розширення сфери впливу, враховуючи стрімкий розвиток кібернауки. Ця характеристика співвідношення об'єкта і предмета кіберправа відносна. З розвитком будь-якого елемента предмета кіберправа він може перетворитись на об'єкт і, у свою чергу, містити предмети.

Оскільки цифровізація суспільства невинно розвивається, що віддзеркалюється у правовідносинах між людьми і наповнює новим змістом нормативно-правову базу *метою статті* є з'ясування сутності, змісту і структури кіберправа та його ролі в сучасній життєдіяльності населення України.

Викладення основного матеріалу

Перш за все, слід згадати сутність поняття «кібер». Кібер (cyber) це слово-приставка, яке в англійській мові означає «пов'язаний з комп'ютерами та інтернетом, інформаційним суспільством». У нашому випадку це слово пов'язане з правовідносинами стосовно глобального світового кіберпростору, іншими словами Глобальної інформаційної цивілізації. Створення Глобальної світової інформаційної цивілізації, з її суспільними відносинами, обумовило необхідність формування кібернетичного права (кіберправа). Справедливо зауважити, що в українській мові також широко вживаються для визначення певних сучасних соціальних явищ словосполучення з префіксом кібер – кіберзлочинність, кібербезпека та ін.

На сьогодні в науковому середовищі широко вживаються інші юридичні терміни, пов'язані з інформацією та засобами її поширення. На шпальтах наукових видань

можна зустріти поняття «інтернет-право». Цей вислів обмежується лише правовим регулюванням обміну інформацією за допомогою сіткових протоколів і не звертається увага на питання кіберзлочинності, криптовалют, кібервійн та інших явищ, пов'язаних із питаннями використання Інтернет-мережі, інформаційного обміну та питання функціонування Інтернет-ресурсів.

Кіберправо нова галузь права, яка пов'язана із створенням комп'ютерів та Інтернет-мережі. За кордоном кіберправо вивчають як самостійну правознавчу дисципліну і в Стенфордському університеті США, і в Кіберправовому університеті в Індії. Своєму широкому визнанню термін «кіберправо» зобов'язаний науковій дискусії в 1996-1997 р.р. про кіберправо, як самостійну навчальну дисципліну, між суддею Верховного Суду США Ф. Істербруком і професором Гарвардської школи права Л. Лессігом, який розглядав регуляторні питання, роль різних регуляторів, у тому числі міжнародного права, у процесі унормування поведінки в кіберпросторі. Лессіг аргументував тим, що правові уявлення і правила повинні розвиватися разом із розвитком і проникненням інформаційного середовища в суспільні відносини. У дослідженнях Л. Лессіга розглядаються регуляторні питання, роль різних регуляторів, у тому числі міжнародного права, у процесі унормування поведінки в кіберпросторі [13].

Дослідження наукової літератури нашоюхує на думку, що єдиного наукового визначення феномена кіберправа не існує. Автори підтримують думку більшості науковців, що кіберправо – міжгалузєва правова дисципліна з елементами приватного і публічного права. Вона регулює правовідносини, відносини суб'єктів (індивідів), компаній, держав у віртуальному просторі (у цифровому вигляді з використанням сучасних технологій і гаджетів).

Право у загальному значенні – це воля держави виражена в законі. Кіберправо не є винятком. Воно виникло з розвитком інформаційних технологій, пов'язаних із кіберпростором, як спеціальна підгалузь права. Його виникненню сприяло формування відповідної вітчизняної норма-

тивно-правової бази. Окрім Конституції України та Стратегії кібербезпеки України, до нормативно-правових документів стосовно вітчизняної кібербезпеки відносяться: Закон України (далі – ЗУ) «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року; ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року зі змінами від 04 червня 2020 року; Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 3 листопада 2006 року зі змінами від 30 березня 2021 року; ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року зі змінами від 17 вересня 2020 року; ЗУ «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» від 10 січня 2002 року зі змінами від 27 березня 2014 року; ЗУ «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року; ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» зі змінами від 04 червня 2020 року; Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року; Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах» від 29 березня 2006 року № 373, Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» від 19 червня 2019 року № 518 та ряд інших. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 року № 1295 «Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки»; Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2021 р. № 94 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо функціонування Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів».

У зв'язку зі створенням нових інноваційних електронних продуктів та розширення електронних послуг, які надаються в Україні, виникла необхідність прийняття сучасних правових норм, які б регулювали ці суспільні відносини. З цією метою нещода-

давно були прийнятий закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року.

Наведені та інші вітчизняні правові документи свідчать, що розвиток Інтернет-мережі й інформаційних Grid і Blockchain технологій підтверджує високий рівень інтелектуального потенціалу людини, суспільства, держави, цивілізації, а також прагнення до вдосконалення правового регулювання інформаційних суспільних відносин, поліпшення використання наукових досліджень у повсякденній життєдіяльності. Водночас створення Інтернет-мережі, його постійне вдосконалення і щосекундний розвиток та безперешкодний міжнародний рух інформації, поряд із добром, призводять до можливості поширення інтернет-злочинності і вимагають відпрацювання правового контролю за безпекою в інформаційному просторі на національному і міжнародному рівні.

На національному рівні в Україні створено струнку систему кібербезпеки, основними елементами якої є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України. Контроль за забезпеченням заходів стосовно кібербезпеки елементів сектору безпеки здійснює Верховна Рада України на підставі статті 15 закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». А контроль за дотриманням кібербезпеки суб'єктами сектору безпеки і оборони та інших державних органів здійснюється Президентом України та Кабінетом Міністрів України в порядку, визначеному Конституцією і законами України. Система кібербезпеки керується в повсякденній діяльності нормами кіберправа.

Сутність кіберправа становлять три взаємопов'язані елементи: правовідносини, що знаходять вираз у публічному праві; прямі наукових досліджень у правознавстві; навчальній дисципліні. Стосовно змісту кіберправа існують різноманітні точки зору, які виражені у вітчизняному та міжнародно-

му законодавстві. Більшість авторів схиляються до думки, що кіберправо є підгалуззю у складі інформаційного права, яке, у свою чергу, складає спеціальну частину права.

Юридичні норми кібернетичного права активно використовуються у складі провідних галузей права (конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного), окремих комплексних галузей права (наприклад, господарського, податкового, трудового тощо) і спеціальних галузей права (зокрема, телекомунікаційного, транспортного, науково-освітнього, військового, ІТ-права, мас-медіа права).

Кіберправо, будучи єдиним за своїм змістом, має певну структуру. Структура кіберправа – це його внутрішня побудова, способи організації та взаємодії елементів. Наприклад умовно в структурі розвинутого кіберправа США можна виокремити певні закони або групи законів, у яких розглядається та чи інша категорія з метою її регулювання: юрисдикція; нейтралітет Інтернету; свобода слова в Інтернеті; конфіденційність в Інтернеті; інтелектуальна власність, авторське право; цензура в Інтернеті; доменні імена; електронна комерція та ін.

Оскільки кіберправо є новою системою у юридичній науці, питання щодо його структури є досить складним і кожний елемент вимагає окремого дослідження, автори погоджуються із тлумаченням структури кіберправа у США і планують розглянути цю проблему в наступних наукових розвідках.

В Україні інформаційна безпека особи, суспільства та держави повинна забезпечуватися та забезпечується на національному, регіональному, так і міжнародному рівні. Інформаційні відносини можливо умовно регулювати на внутрідержавному рівні, але вони мають транскордонний міжнародний аспект, що вимагає створення єдиних багаторівневих нормативно-правових актів у інформаційній сфері. Вирішення міжнародного аспекту розвитку кіберправа вимагає узгодження комплексного правового розвитку багаторівневих і багатосторонніх транснаціональних відносин в Інтернет-мережі.

Зважаючи на постійний розвиток і зміни в міжнародній законотворчій діяльності країн учасниць правового регулювання сус-

пільних відносин в Інтернеті, можна звернути увагу на декілька нормативно-правових актів щодо міжнародної кібернетичної безпеки. Це Конвенція про інформаційне та правове співробітництво стосовно Інформаційних суспільних послуг (2001 р.), Конвенція про кіберзлочинність (2001 р.) та Додатковий протокол до Конвенції (2003 р.), Резолюція Ради ООН з прав людини в Інтернеті (2012 р.), Декларація про принципи управління Інтернетом (Комітет Міністрів Ради Європи у вересні 2011 р.), Політична декларація і Резолюція «Свобода Інтернету», Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Створення глобальної культури кібербезпеки», (під егідою Ради Європи у Белграді 2013 р.) «Боротьба із злочинним використанням інформаційних технологій» (2002 р.) «Посилення програм ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, зокрема їх технічної спроможності» (2001 р.) та ін..

Кіберпростір має багато властивостей, серед яких головне місце посідає його транснаціональність. Ця властивість ускладнює формування і розвиток кіберправа. Кіберправо може бути підгалуззю міжнародного права і одночасно галуззю внутрішньодержавного права. Відповідно, правомірно одночасно говорити про національне і наднаціональне кіберправо.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи роздуми про кіберправо в життєдіяльності українського суспільства, можна стверджувати про його постійний розвиток. Кіберправо розвивається паралельно із удосконаленням засобів спілкування в інформаційному просторі, і, як кожен соціальний феномен, кіберправо вимагає постійного наукового дослідження.

Література

1. Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом. URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayincivregulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya> (дата звернення: 08.12.2023).

2. Криміналістика та судове експертознавство на сучасному етапі розвитку. URL: lexinform.com.ua <https://lexinform.com.ua> > kg.. (дата звернення: 06.12.2023).

3. Шахбазян К.С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 219 с.

4. Кукіна З.О. Правові стандарти і практика регулювання діяльності засобів масової інформації в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 18 с.

5. Пазюк А.В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти): дис. ... д-ра. юрид. н., Київ, 2016. 465 с.

6. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2004. 427 с.

7. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.

8. Забара І.М. Правове регулювання міждержавного обміну інформацією у багатосторонніх договорах. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 50–56.

9. Забара І.М. Міжнародно-правове регулювання обміну інформацією. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 56–62.

10. Забара І. М. Правове регулювання обміну інформацією в діяльності міжнародних організацій системи ООН. *Український часопис міжнародного права*. 2012. №1. С. 113–120

11. Новицький В.Я. Стратегічні засади забезпечення інформаційної безпеки в сучасних умовах. *Інформація і право* 1(40)/2022. с. 111-118.

12. Дацюк В.Б. ІТ-право та економічні свободи 2022. URL: <https://constitutionalist.com.ua/it-pravo-ta-ekonomichni-svobody/> (дата звернення: 20.01.2024).

13. Lessig, L. Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0 Lawrence Lessig. Basic Books, 2006. 410 p. URL: <http://codev2.cc/download+remix/LessigCodev2.pdf>. (Last accessed: 18.12.2023).

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність розвитку кіберправа в сучасному українському суспільстві. Визначено сутність, зміст, структуру, об'єкт, предмет кіберправа, співвідношення з ІТ-правом і його роль у гарантуванні кібербезпеки суспільства на внутрідержавному та міжнародному рівні. Розглянуто кіберправо, як міжгалузеву правову дисципліну з елементами приватного і публічного права, що регулює правовідносини суб'єктів (індивідів), компаній, держав у віртуальному просторі (у цифровому вигляді з використанням сучасних технологій і гаджетів). Наведено нормативно-правову базу, яка сприяла формуванню та використанню у повсякденному житті вітчизняного і міжнародного кіберправа.

Ключові слова: кіберправо, кібербезпека, кіберспільнота, кібервідносини, кібероб'єкт, ІТ-право.

References:

1. Almost 23 million Ukrainians regularly use the Internet. URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayincivregulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya>. [In Ukrainian].
2. Forensic science and forensic science at the current stage of development. URL: <https://lexinform.com.ua> > kr... [In Ukrainian].
3. Shahbazyan, K.S. (2011). International legal basis of regulation of relations on the Internet. Unpublished thesis (PhD in Legal), Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].
4. Kukina, Z.O. (2013). Legal standards and practice of media regulation in international

law. Abstract of unpublished thesis (PhD in Legal), Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].

5. Pazyuk, A.V. (2016). International legal regulation of the information sphere (theoretical and practical aspects). Unpublished thesis (doctor of legal sciences). [In Ukrainian].

6. Kormych, B.A. (2004). Organizational and legal foundations of information security policy of Ukraine. Unpublished thesis (doctor of legal sciences). [In Ukrainian].

7. Nashinets-Naumova, A.Y. (2017). Information security: the issue of legal regulation. Kyiv: «Helvetika» Publishing House. [In Ukrainian].

8. Zabara, I.M. (2013). Legal regulation of interstate exchange of information in multilateral agreements. *Information and law*, 1(7). 50–56. [In Ukrainian].

9. Zabara, I.M. (2013). International legal regulation of information exchange. *Information and law*, 2(8). 56–62. [In Ukrainian].

10. Zabara, I.M. (2012). Legal regulation of information exchange in the activities of international organizations of the UN system. *Ukrainian Journal of International Law*. 1. 113–120. [In Ukrainian].

11. Novytsky, V.Ya. (2022). Strategic principles of ensuring information security in modern conditions. *Information and law*, 1(40). 111–118. [In Ukrainian].

12. Datsyuk, V.B. (2022). IT law and economic freedoms. URL: <https://constitutionalist.com.ua/it-pravo-ta-ekonomichni-svobody/> [In Ukrainian].

13. Lessig, L. Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0 Lawrence Lessig. Basic Books, 2006. 410 p. URL: <http://codev2.cc/download+remix/LessigCodev2.pdf>.